

DƏRSİN TƏŞKİLİNDƏ FORMA VƏ METODLARIN DÜZGÜN SEÇİLMƏSİ

"Dərs" anlayışına müasir didaktika, metodologiya və pedaqoji texnologiyalara dair ədəbiyyatlarda belə bir tərif verilir: dərs təhsil prosesinin vahid, məntiqi cəhətdən tam, vaxtla məhdudlaşan bir segmentidir. Burada tədris təxminən eyni yaşda və eyni hazırlıq səviyyəsində olan şagirdlərlə aparılır. Pedaqog M. Mehdizadənin obrazlı ifadəsinə görə "Dərs, planetlər kimi, bütün digər təhsil fəaliyyətlərinin ətrafında fırlanan günəşdir."

Müasir dərsə verilən tələblərə nəzər salaq: Yaxşı dərs hətta təcrübəli müəllim üçün də asan deyil. Dərslərin aparılması məharəti əsasən müəllimin dərsin təmin etməli olduğu sosial və pedaqoji tələbləri dərk etməsindən və yerinə yetirməsindən asılıdır. Bu tələblər məktəbin məqsədləri, təhsilin qanun və prinsipləri ilə müəyyən edilir. Dərsi tərtib edərkən onun təşkili şərtlərinə və qaydalarına riayət etmək lazımdır. Bunun üçün aşağıdakı tələblərə əməl etmək vacib hesab edilir:

- dərsin ümumi didaktik məqsədini, o cümlədən tərbiyəvi, təhsilverici və inkişaf etdirici komponentlərini müəyyən etmək;
- şagirdlərin məqsəd və imkanlarına uyğun olaraq onun həcmi və mürəkkəbliyini müəyyən etməklə dərsin növünü seçmək və tədris materialının məzmununu hazırlamaq;
- bütün məqsədlərə nail olmağa səbəb olacaq dərsin didaktik məqsədlərini ardıcıl müəyyənləşdirmək və təfərrüatlandırmaq;
- məqsədlərə, tədris materialının məzmununa, şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə və didaktik məqsədlərə uyğun olaraq tədris metod və üsullarının ən səmərəli birləşməsini seçmək;
- dərsin məqsəd və vəzifələrinə, məzmununa və tədris metodlarına uyğun strukturunu müəyyən etmək;
- dərsin təşkilinin uyğun forma və metodlarını seçmək.

Deməli, hər bir tədris metodikası sistemi dərsin təşkilinin müxtəlif formalarına və metodlarına uyğun gəlir. Ancaq tədris metodlarını və dərsin bu və ya digər təşkilati formasını seçməzdən əvvəl dərsin növünü müəyyənləşdirmək mühümdür. Fikrimizi qısa şəkildə bildirək: Tədris nəzəriyyəsi və praktikasında aşağıdakı dərs tipologiyalarına xüsusi əhəmiyyət verilir: əsas didaktik məqsəd üçün; onların həyata keçirilməsinin əsas üsuluna görə; tədris prosesinin əsas mərhələlərinə uyğun olaraq.

Əsas didaktik məqsədə görə aşağıdakı dərs növləri fərqləndirilir:

- yeni materialın təqdim edilməsi üzrə dərs;
- öyrənilənləri möhkəmləndirmək üçün dərs;
- bilik və bacarıqların tətbiqi dərsi;
- biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi dərsi;
- bilik və bacarıqların yoxlanılması və korreksiyası dərsi;
- birləşdirilmiş dərs.

Tipologiyasına əsasən, onlar əsas təşkili üsuluna görə dərslərə bölünürlər: söhbət şəklində; mühazirələr; ekskursiyalar; kino dərsləri; şagirdlərin müstəqil işi; laboratoriya və praktiki işlər; müxtəlif sinif formalarının birləşməsi.

Tipologiya təhsil prosesinin əsas mərhələlərinə əsaslanırsa, aşağıdakı dərslər fərqlənir: giriş; materialla ilkin tanışlıq; konsepsiyaların formalaşdırılması, qanun və qaydaların müəyyən edilməsi; alınan qaydaların praktikada tətbiqi; təkrar və ümumiləşdirmə; nəzarət; qarışıq və ya birləşdirilmiş.

Dərsin təşkili formaları aşağıdakılar ola bilər:

1. Yarışlar və oyunlar şəklində dərslər. Bura müsabiqə, estafet yarış, duel, Çən və hazırcavablar klubu, işgüzar oyunlar, roll oyunlar, krossvord, viktorina və s.
2. Sosial təcrübədə məlum olan iş formaları, janrları və üsulları əsasında dərslər. Bura tədqiqat, ixtira, ilkin mənbələrin təhlili, şərh, beyin həmləsi, müsahibə, hesabat, icmal və s. aiddir.
3. Tədris materialının qeyri-ənənəvi təşkilinə əsaslanan dərslər. Bura müdriklik dərsi, blok dərsi, "mütəxəssis fəaliyyətə başlayır" dərsi və s. aiddir.
4. İctimai ünsiyyət formalarına bənzəyən dərslər. Bura mətbuat konfransı, brifinq, auksion, fayda performans, tənzimlənən müzakirə, panorama, telekonfrans, reportaj, dialoq, "canlı qəzet", şifahi jurnal və s. aiddir.
5. Müəssisə və təşkilatların fəaliyyətinin imitasiyasına əsaslanan dərslər. Bura təhqiqat, patent idarəsi, elmi şura və s. aiddir.
6. Sosial-mədəni tədbirlər zamanı fəaliyyətin imitasiyasına əsaslanan dərslər. Bura qiyabi ekskursiya, keçmişə ekskursiya, səyahət, gəzinti və s. aiddir.
7. Fantaziyaya əsaslanan dərslər. Bura nağıl dərsi, sürpriz dərs və s. aiddir.
8. Dərsdə sinifdənkənar işin ənənəvi formalarından istifadə. Bura "araşdırma ekspertlər tərəfindən aparılır", tamaşa, "brain ring", debat və s.
9. İntegrasiya olunmuş dərslər.
10. Dərsin təşkilinin ənənəvi üsullarının transformasiyası: mühazirə-paradoks, qoşa sorğu, ekspress sorğu, dərs-qiyətləndirmənin müdafiəsi, dərs-məsləhət, dərs-seminar və s. aiddir.

Dərslərin tipologiyasına və onların çatdırılma formasına başqa yanaşmaya misal olaraq oxşar dərslərin aşağıdakı bloklarını göstərmək olar:

- Yaradıcılıq dərsləri: ixtira dərsi, sərgi dərsi, inşa dərsi, yaradıcı hesabat dərsi və s.
- Sosial tendensiyalara uyğun gələn dərslər: dərslər - biliyin ictimai icmalı, debat dərsi, dialoq dərsi və s.
- Fənlərarası və fəndaxili dərslər: iki fənn üzrə eyni vaxtda, müxtəlif yaşda olanşaagairdlər üçün üçün
- Tarixizm elementləri olan dərslər: alimlər haqqında dərslər, fayda dərsi, tarixi icmal dərsi, portret dərsi və s.
- Teatr dərsləri: dərslər-tamaşa, xatirələr dərsi, dərslər-məhkəmə, dərslər-auksion və s.
- Oyun dərsləri: dərslər - işgüzar oyun, dərslər - rollu oyun, didaktik oyunla dərslər, dərslər-müsabiqə, dərslər-səyahət və s.
- Yardımçı dərslər: sınaq dərsi, valideynlər üçün dərslər, məsləhət dərsi və s.

İstənilən dərslərin "doğulması" onun son məqsədinin - müəllimin nəyə nail olmaq istədiyi dərslərin dərkl edilməsindən və düzgün, aydın müəyyənəndirilməsindən başlayır; sonra vasitələrin yaradılması, yəni müəllimə məqsədə çatmağa nə kömək edəcək, daha sonra isə metodu müəyyənəndirməklə məqsədə nail olmaq üçün müəllimin necə hərəkət edəcəyi bilinməlidir. Müəllimin qarşısında təlim metodları sistemini seçmək problemi durur.

Yunan dilindən tərcümə olunan "metod" sözü "tədqiqat, üsul, məqsədə çatmaq üçün yol" deməkdir. Terminoloji mənada metod təbiət və cəmiyyət hadisələrinə yanaşma üsulu, məqsədə nail olma yoludur. Tədqiqat olunan obyektin şüurda adekvat şəkildə əks etdirilməsi, onun mahiyyətinin aşkara çıxarılması, qanunlarının dərkl olunması üçün tətbiq edilən priyomların məcmusudur. Tədqiqat metodunda tətbiq olunan obyektin məzmunu, daxili təbiəti ifadə olunur. Fəlsəfi lüğətdə deyilir: "Metod – ən ümumi mənada – məqsədə çatmaq yolu, müəyyən qaydada nizamlanmış fəaliyyətdir". Aydındır ki, təlim prosesində metod müəyyən təhsil məqsədlərinə nail olmaq üçün müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı əlaqədə olan fəaliyyətlərinin nizamlı yolu kimi çıxış edir.

Bu baxımdan hər bir tədris metodu üzvi olaraq müəllimin tədris işini (təqdimat, yeni materialın izahı) və təşkilini özündə ehtiva edir. Yəni müəllim bir tərəfdən materialı özü izah edir, digər tərəfdən isə şagirdlərin tədris və idrak fəaliyyətini stimullaşdırmağa çalışır, onları düşünməyə, müstəqil nəticə çıxarmağa və s. sövq edir.

Bəzən müəllim özü yeni materialı izah etmir, sadəcə onun mövzusunu müəyyənəndirir, motivasiya yaradaraq giriş söhbəti aparır, şagirdlərə qarşıdakı təlim fəaliyyəti barədə göstəriş verir, sonra isə onları materialı özləri tapmağa, tədqiqat aparmağa, məsələnin mahiyyətini qavramağa və mənimsəməyə dəvət edir. Gördüyümüz kimi, burada da müəllimin tədris işi onun təşkil etdiyi fəal təlim-tərbiyə fəaliyyəti ilə birləşir.

"Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nda təhsil sisteminin innovativ təlim metodları və texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi yolu ilə səriştəyə əsaslanan şəxsiyyət və nəticəyönümlü təhsil modelinin yaradılması strateji hədəf kimi qarşıya qoyulmuşdur. (1)

Bütün bunlar belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir:

Tədris metodları dedikdə, öyrənilən materialın mənimsənilməsinə yönəlmiş müxtəlif didaktik vəzifələrin həlli üçün müəllimin tədris işinin metodları və şagirdlərin tədris və idrak fəaliyyətinin təşkili başa düşülməlidir.

Müxtəlif tədris üsullarını aşağıdakı beş qrupa bölmək olar:

a) müəllim tərəfindən biliyin şifahi təqdimatı və fəallaşdırılması üsulları; şagirdlərin idrak fəaliyyəti: hekayə, izahat, mühazirə, söhbət;

Öyrənilən materialı şifahi təqdim edərkən illüstrasiya və nümayiş etdirmə üsulu:

b) öyrənilən materialın konsolidasiyası üsulları: söhbət, dərslərlik ilə işləmək:

c) şagirdlərin qavramaq və mənimsəmək üçün müstəqil iş üsulları yeni material: dərslərlik ilə iş, laboratoriya işi;

d) biliklərin təcrübədə tətbiqi və inkişaf etdirilməsi üzrə tərbibə işinin metodları bacarıq və vərdişlər: məşqlər, laboratoriya məşqləri;

e) tələbələrin bilik, bacarıq və bacarıqlarının yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üsulları: şagirdlərin işinin gündəlik müşahidəsi, şifahi sorğu (fərdi və frontal), dərslər nöqtələrinin təyin edilməsi, nəzarət, ev tapşırığını yoxlamaq, proqramlaşdırılmış nəzarət.

Bu və ya digər metodun istifadəsinin seçiminəndən və xarakterinəndən çox şey asılıdır. Əsas odur ki, uşaqlar üçün təlim işinin sevincli və maraqlı olacağı, yoxsa darıxdırıcı və ağır olacağı nəzərə alınsın. Metodlar müəllimin yaradıcılığını, işinin səmərəliliyini, tədris materialının mənimsənilməsinə və şagirdin şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin formalaşmasını müəyyən edir.

Tədris metodlarının dərslərin təşkili formalarına uyğunluğu və onlardan düzgün istifadə təlimin səmərəliliyini və məhsuldarlığını artırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr 2013-cü il.
2. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V- XI siniflər). Bakı, 2015.211 s.
4. Əliyeva F., Məmmədova Ü. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı, 2014. 185 s.
5. Hacıyev. A. «Azərbaycan dili» fənni kurikulumunun mahiyyəti və təlim prosesində ondan istifadənin nəzəri-praktik məsələləri. Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi, Bakı, 2012, № 3, səh. 30-35.
6. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı, "RS poliqraf" MMC, 2007, 270 s.
7. Qasımov R.M. Pedagogika.mühazirə kursu, Bakı, 2003.

Правильный выбор форма и методы в организации занятия

Резюме

Организация и проведение урока зависит от мастерства учителя, его понимания и выполнения социально-педагогических требований, которые он должен обеспечить на уроке. Эти требования определяются

целями школы, законами и принципами воспитания. При подготовке занятия необходимо соблюдать условия и правила его организации. Для этого считается важным соблюдение следующих требований: определить общую дидактическую цель урока, включающую воспитательную, воспитательную и развивающую компоненты; выбрать тип урока и подготовить содержание учебного материала, определив его объем и сложность в соответствии с целями и возможностями обучающихся; выбирать наиболее эффективное сочетание приемов и методов обучения согласно целям, содержанию учебного материала, уровню подготовки учащихся и дидактическим целям; определить структуру урока в соответствии с его целями и задачами, содержанием и методами обучения; выбрать подходящие формы и методы организации урока. Указанные вопросы подробно освещены в статье.

Ключевые слова: методы обучения, организация урока, цель, форма и методы.

Correct choice of form and methods in organizing a class

Summary

The organization and conduct of a lesson depends on the skill of the teacher, his understanding and fulfillment of the socio-pedagogical requirements that he must provide in the lesson. These requirements are determined by the goals of the school, laws and principles of education. When preparing a lesson, you must comply with the conditions and rules of its organization. To achieve this, it is considered important to comply with the following requirements: determine the general didactic goal of the lesson, including educational, educational and developmental components; choose the type of lesson and prepare the content of the educational material, determining its volume and complexity in accordance with the goals and capabilities of the students; choose the most effective combination of teaching techniques and methods according to the goals, content of educational material, level of student preparation and didactic goals; determine the structure of the lesson in accordance with its goals and objectives, content and teaching methods; choose appropriate forms and methods of organizing a lesson. These issues are covered in detail in the article.

Key words: teaching methods, lesson organization, purpose, form and methods.

Rəyçi: dos. E.Vəliyeva